

Opponensi vélemény

Kiss Gergely

Dinasztiák keresztútján a 13. század végén – a 14. század első felében

I. Károly testvérei (Klemencia, Beatrix) és rokonaik szerepe a dinasztikus kapcsolatok és identitás alakulásában c. akadémiai doktori értekezéséről

Egy királylány, akit magyarországinak hívtak, noha soha nem járt Magyarországon, egy feleség, aki alig egy évet töltött házasságban, egy anya, akinek mindenki által várt fiúgyermek csak néhány napig élt, de egy makacsul fennmaradó történet szerint elcserélt gyermekként megérte a felnőttkort – Magyarországi Klemencia élete nem nélkülözte a regényes fordulatokat. Mellette nővére, Beatrix – amennyire ez a forrásokból kiolvasható – nagyobb megrázkódtatások nélkül élte a társadalmi helyzete által predestinált hagyományos életet.

Martell Károly és Habsburg Klemencia rövid házasságából három gyermek született: az elsőszülött, az 1288-ban született Caroberto Magyarországra került, ahol I. Károly néven – alig tizenkét évesen – magyar király lett. A középső gyerek, Beatrix valamikor 1289-90-ben jött a világra, a legifjabb, Klemencia pedig 1293-ban látta meg a napvilágot. Anyjuk Klemencia születése után, apjuk két évvel később, alig 24 évesen hunyt el, így a gyerekek korán árvaságra jutottak, nevelésükről, sorsukról a továbbiakban a nagyszülők döntöttek. Helyzetüket tovább nehezítette, hogy nem csupán szüleiket veszítették el nagyon korán, de már gyermekként elszakadtak egymástól is. Beatrixet 1296 tavaszán férjhez adták a vienne-i dauphin-hez, a házassági szerződés azt is kikötötte, hogy az ifjú ara apósa sisteroni udvarába kerüljön, a helyi szokások elsajátítása érdekében, Caroberto pedig 1300-ban indult trónkövetelőként Magyarországra. A három testvér közül Klemencia hagyta el utolsóként a nagyszülői udvart, ő hosszas családi mérlegelés után, már huszonévesen, 1315-ben lett a francia uralkodó, X. Lajos felesége.

Nincs abban semmi rendkívüli, hogy az Anjou-ház magyar ágát megalapító I. Károly két hűgának életéről meglehetősen kevés ismerettel rendelkezünk, hisz a királlyá lett fivér életrajzában is bőven akad fehér folt. E fehér foltok közt rögtön első helyre kívánczok a három testvér gyermekkorára, amelyről szinte semmit sem tudunk. Jártak-e Provence-ban, ahol

ezekben az években nagyapjuk, II. (Sánta) Károly sok időt töltött – mint azt a közelmúltban elhunyt Andreas Kieseletter monográfiájából rekonstruálhatjuk, (Andreas Kieseletter: *Die Anfänge der Regierung König Karls II. von Anjou (1278-1295)*. Matthiesen Verlag, Husum, 1999.) – vagy gyermekeveiket teljesen Nápolyban töltötték? Mennyire volt szoros a kapcsolatuk a nagyanyjukkal, Árpád-házi Máriával, a kötelező lovagi-katonai ismereteken túl mennyiben tért el Károly neveltetése a lányokétól, kik alkották a közvetlen környezetüket? Még a francia, vagy már az olasz volt a gyermekek által elsajátított első nyelv?

A kérdések zömével már évekkel ezelőtt magam is szembesültem, amikor arra vállalkoztam, hogy megírjam a magyarországi Anjou-ág történetét, megbízható választ azonban a kérdések egy részénél máig sem találtam. Ezért is fogadtam örömmel, amikor Kiss Gergely hozzáfogott, hogy a ma elérhető legteljesebb forrásanyag és szakirodalom felhasználásával feldolgozza a két Anjou- királylány élettörténetét. A kész munkát kézbe fogva megállapíthattam, hogy noha a szerzőnek a vártnál jóval több információt sikerült összegyűjtenie, még Európa forrásokban gazdag nyugati felén is korlátokba ütközik, aki női életrajz készítésére adja a fejét. Habár a magyarországi forrásadottságokhoz képest sok esetben hihetetlen részletgazdagsággal találkozhatunk, a kor királynéinak életébe még így is csak korlátozottan pillanthatunk bele. A források gyakran épp a legizgalmasabb kérdéseknél jelentkező hiánya úgy akadályozza a látásunkat, mint egy sűrű szövésű függöny, így az ismeretekből továbbra is csak elmosódott, a fantáziának is teret hagyó képet alkothatunk; e képek közül azonban most és vélhetőleg még néhány évtizedig a most Kiss Gergely által alkotott lesz a legrészletesebb.

Az előttünk fekvő vaskos, közel 600 oldalas kézirat alapvetően hagyományos szerkezetű, ugyanakkor az olvasó örömeire tartalmaz abszolút 21. századi innovációkat is. A 600 oldal két egyenlő terjedelmű részre oszlik: a munka első fele tartalmazza a feldolgozást, a második fele pedig közzéteszi az azt biztosító forrásanyagot. Mivel nincs feldolgozás a források nélkül, előbb térjünk ki ez utóbbira. Mint a szerző a Függelék bevezető soraiban jelzi, „*a szövegrészletek közlésének célja, hogy bemutassa azokat a korabeli elbeszélő forrásokat, amelyek beszámolnak Klemenciáról. A lista teljes abban az értelemben, hogy tartalmazza az összes 14. századi forrásban fenntartott információt.*” A Klemenciával kapcsolatos források közt éppúgy találunk levéltári, mint elbeszélő forrásokat, pecsétet, a királyné végrendeletét és hagyatékának leltárát, sőt, gyakorlatilag a hagyaték végrehajtásával kapcsolatos valamennyi forrást. Használatukat, áttekinthetőségüket a szerző táblázatokkal, adattárakkal igyekezett megkönnyíteni – bár akad köztük több olyan is, amit a magyar kutatók feltehetőleg

keveset fognak böngészni (például ilyenek érzem az F–12,2. táblázatot Klemencia szupplikációinak egyházmegyéék szerinti megoszlásáról).

Eddig azonban – minden minuciózussága ellenére – még hagyományos függelékkel állunk szemben. Az újítást az internet-adta lehetőségek használata, eszköztárba építése jelenti. A történeti források hozzáférhetőségében az elmúlt két évtizedben robbanásszerű változásnak lehettünk tanúi: míg a 2000-es évek elején még örültünk, ha a világhálón egy-egy bibliográfiai adatot sikerült levadászni, ma már egyre természetesebb, hogy híres és kevésbé híres kódexek, teljes forráskiadás-sorozatok is elérhetővé, letölthetővé váltak. Kiss Gergely maradéktalanul élt is a friss lehetőségekkel: nem csupán átírásban közölte az összegyűjtött forrásokat, de ahol erre lehetőség nyílt, közölte a forrás, illetve az esetleges szövegvariációk elérhetőségének linkjét, vagy – mint pl. Klemencia 1328. októberi végrendeleténél láthatjuk – az egyes támogatott rendházak, ispotályok stb. azonosítását biztosító szöveges információk, térképek linkjét. ^(Pl. 361. o.) A legimponálóbb és leghasznosabb segítség azonban a Klemenciához kapcsolódó birtokok, egyházak Google-térképre vitele. ^(563. skk.) Miközben virtuálisan barangolunk Párizs belvárosában vagy épp Orléans környékén, könnyedén számba vehetjük a forrásokban szereplő, számunkra nagyrészt ismeretlen egyházi intézményeket vagy településeket – e segédlet nélkül aligha merülnénk el megismerésükben. Kár, hogy ezzel a lehetőséggel csak a szöveg Pdf-verziója esetében élhet az olvasó, így ha lesz a kéziratnak nyomtatott változata, annak teljes értékű használatához szükség lesz egy E-könyv változatra is.

E források alapján rekonstruálta Kiss Gergely I. Károly hűgáinak életét, pontosabban elsősorban az ifjabb leány, Klemencia életútját. A csupán 35 évet élt Klemencia története több mint háromszor akkora terjedelmet és annak megfelelő figyelmet kapott, mint amennyi a 64 évesen elhunyt nővérének és annak családjának, férjének és fiainak jutott. Mint a szerző is jelzi, *„Beatrix neve elvéttve bukkan fel férje, II. János dauphin idején, és annak halálát követően, miután Beatrix ciszterci apáca, apátnő lett, szintén ritkán szólnak róla a források”*.

Beatrixtól eltérően Klemencia felnött fejjel kötött házasságot – ennek oka a nápolyi és a magyar Anjou-udvarok eltérő, gyakran egymással is szembenálló érdekeiben keresendő. Kiházásítására bátyja is szött terveket, még az is felmerült, hogy Magyarországon adja férjhez, 1312-ben tervezett aragóniai házasságát pedig Róbert azért nem engedélyezte, mert az esetleg magyar-aragón közeledéshez vezethetne. A két udvar nézőpontjában csupán egy közös elemet találunk: a jövendőbeli kiválasztásánál Klemenciának nem volt szavazati joga, ez

azonban természetesnek számított a korabeli fejedelmi udvarokban. Kezét végül 1315-ben X. (Civakodó) Lajos francia királynak ígérték, a házasság azonban nem született szerencsés csillagzat alatt: a Franciaország felé utazó Klemencia egy viharban hajótörést szenvedett, értékei odavesztek, ezért az esküvő meglehetősen szerényre sikerült. A forrásokból nem rekonstruálható, hogy az ifjú pár mennyire kedvelte meg egymást, egyáltalán, milyen reményekkel lépett Klemencia a nápolyi kikötőből induló hajó fedélzetére, tudván, jövendőbelije a kor egyik legnagyobb botrányát követően szándékozott őt nőül venni. Lajos első feleségét, Burgundi Margitot és két sógornójét ugyanis házasságtörés vádjával várfogságra ítélték. Margit még élt, amikor Klemencia útra kelt, csupán néhány nappal az esküvőjük előtt halt meg, gyanúra okot adó előzékenységgel. A csapások nem értek véget az esküvő után sem: az ifjú férj egy meghűlést követően 1316 nyarán meghalt, s már halála után született fiuk, I. János is csupán néhány napig élt. November végére Klemencia végérvényesen háttérbe szorult a francia udvari hierarchiában, 1328-ban bekövetkező haláláig mint gyermektelen özvegy királyné élte életét. Nehézségei elől néhány évre (1318-1321) az aix-en-provence-i Notre-Dame de Nazareth domonkos apácakolostorba vonult vissza, nővérétől eltérően azonban megözvegyülve nem öltötte fel az apácafátylat, önkéntes száműzetését követően újra visszatért Párizsba.

A kortársak szerint Klemencia szép volt és okos ^(Függelék F-1a, nr. 6.), és mint a csecsemőként elhunyt fia személyében fellépő sienai kereskedő, Giannino történetéből megtudhatjuk, Aix-en-Provence polgárai még évtizedekkel halála után is őrizték jó emlékét. ^(Tommaso di Carpegna Falconieri: *L'uomo che si credeva re di Francia. Una storia medievale*. Roma-Bari, 2005.) A jelen disszertációból is kitűnik, komoly szerepet játszott abban, hogy a magyar-ág tagjai fizikai távolságuk ellenére megőrizték az egymás közti kapcsolatot, és igyekeztek egymásnak támogatást is nyújtani terveik megvalósításában. ^(Pl. 224.) Politikai ügyességére, kapcsolatapoló tehetségére családjától távol, külső támasz híján magának is szüksége volt, ha hozzá akart jutni a neki járó királynéi javakhoz. Noha rövid, egy évig sem tartó aktív királynéi időszaka alatt még nem derülhetett ki, milyen pozíciót tudott volna magának e méltóságban hosszabb idő alatt kivívni, érdemes lett volna egy rövid áttekintésben összehasonlítani az Anjou-ház nőtagjait, céljaikat, személyes aktivitásukat, érdekérvényesítő képességüket, prioritásaikat – különösen a nagyanyjával, az őt felnevelő Mária királynéval való összevetés, Mária hatásának vizsgálata hozhatott volna új nézőpontokat a vizsgálatba.

Klemencia személyes jellemvonásai közül Kiss Gergely első helyre teszi a királyné ájtatosságát. ^(181. skk.) Bizonyítékaul kiemeli rokonai emlékének, az Anjou és Capeting dinasztia

kultuszának ápolására létesített kegyes alapítványait, különböző egyházaknak biztosított adományait. Magam a nagyszámú ilyen forrásadat ellenére sem vagyok meggyőződve átlagon felüli vallásosságáról. Pozíciójából adódóan természetes volt, hogy részt vett a jelentős egyházi eseményeken, hogy férj és javait öröklő gyermekek nélkül kiemelkedő mértékű támogatást biztosított egyházi célokra – a kegyes cselekedetek sora a túlvilági boldogulás elérése érdekében hozzátartozott a kor emberének mindennapi tevékenységéhez, és különösen elvárt volt a kor uralkodóházaiban, az Anjou-dinasztiában is láthatóan nagy volt a hagyománya. Klemencia azonban e téren inkább visszafogottságot tanúsított. Míg Beatrix és különösen ifjabbik fia a világi élet helyett úgy választotta az egyházat, hogy ezért komoly áldozatra is képes volt, ő megözvegyülve nem lett apáca, értékes javainak leltára alapján hiányzott belőle az aszkézisre való hajlam, s azzal, hogy a domonkosokat részesítette kiemelt figyelmében, a családi hagyományoktól eltérve, önálló akaratról tett tanúságot.

„Milyen helyzetben volt Klemencia özvegy királynéként, és az miként alakult, változott az évek során?” – jelezte a disszertáció elején a szerző az általa vizsgált egyik kiemelt kérdést.^(31.) E helyzetnek volt egyik fontos fokmérője a királynéi udvar és az annak helyet nyújtó rezidenciák nagysága és ellátottsága. A források rendkívüli alaposággal vették számba Klemencia birtokait, fő- és mellékrezidenciáit, az udvar tagjait, illetve a királynéi várakban, udvarházakban található gazdag tárgyi anyagot, ékszerektől a serpenyőkön át a lószerszámokig. Halálát követően felvett hagyatéki leltára – melynek teljes szövege szerepel a Függelékben – több ízben is felkeltette már a kutatók figyelmét (közülük külön érdemes kiemelni a királyné könyvtárát feldolgozó Jean-Patrice Boudet tanulmányait). Kiss Gergely tárgycsoportonként részletesen bemutatta a teljes hagyatéki anyagot, e javak komplex vizsgálata azonban még számos olyan lehetőséget tartogat, amelyekkel a tételes felsorolásokon felülemelkedve, mintegy életre lehet kelteni a királyné mindennapjait, így kár lenne lemondani róluk. Klemencia előbb a vincennes-i kastélyban, majd a Temple-ban tartotta fő-rezidenciáját, de udvara időről időre felkereste számos mellékrezidenciáját is. Mint a disszertációban is olvashatjuk, a Temple-beli udvar tagjainak létszáma 140 főt tett ki, a többi másodlagos- és mellékrezidencián 12 főt lehetett kimutatni.^(120.) Csak összehasonlításképpen, a 14. század elején V. Kelemen pápa mellett Avignonban 3-400 ember alkotta az állandó udvartartást, 1322-ben IV. (Szép) Károly mellett 400 fő, az aragón király körül 200 fő. Politikai befolyását figyelembe véve Klemencia özvegy királynéi udvartartása tehát korántsem volt kicsi. Hogyan működött, hogyan élt együtt ez az udvartartás? Hogy néztek ki a neki helyet adó épületek, milyen helyiségek szolgálták-szolgálhatták a királyné és udvara

elhelyezését? (Párizs és környéke korabeli királyi palotáinak építészeti-funkcionális megismeréséhez jól használható egy magyar munka, Magyar Károly gazdag francia irodalom alapján készített PhD disszertációja is, *A budai középkori királyi palota építészeti együttesének változásai (1340–1440), európai kitekintésben* címmel.) Hány helyiség állt közvetlenül Klemencia rendelkezésére? Tudjuk, hogy a királyné nem csak gazdagnak számító könyvgyűjteménnyel, de írókészséggel és sakkasztallal is rendelkezett, ugyanakkor volt saját solymásza is. Mivel töltötte mindennapjait? Volt-e megszabott ritmusa az utazásainak, összeállítható-e legalább hozzávetőlegesen az itineráriuma? És itt is felmerül a lehetőség az összehasonlításra: nagyanyja, Mária nápolyi királyné végrendeleti jegyzőkönyve szintén gazdag anyagot tartalmaz. ^(MDEA I. 229-262.) Mennyiben utal hasonló és mennyiben eltérő életvitelre, mentalitásra a nagyanya és az unoka hátrahagyott ékszereinek, könyveinek, képeinek, ruháinak stb. jegyzéke? Mennyiben mutatott más dinasztikus kapcsolati felfogást?

A disszertáció nem csupán bemutatta, de egy adattárban ^(F-9.) könnyen visszakereshetővé tette Klemencia gazdag kapcsolati hálózatának tagjait. Ebből a konyhai szolgálóktól uralkodókig terjedő hálózatból most csupán néhány személyt emelnék ki, közülük is elsőként Beatrix kisebbik fiát, II. Humbert vienne-i dauphinet, aki – mint ahogy most Kiss Gergely meggyőzően elénk tárta – az eddigi ismereteinket meghaladó szerepet játszott az Anjou-ház belső és külső kapcsolatainak ápolásában, konfliktusainak elsimításában. Egyaránt jó viszonyt ápolt a visegrádi és a nápolyi udvarral, előkészítője és résztvevője volt a magyar király 1333-as nápolyi vizitjének. Saját tartományát azonban minden lavírozási képessége ellenére sem sikerült megtartania, 1343-1349 között egyezséget kötött a francia királlyal Dauphiné átadásáról. Ugyanakkor a Dauphiné átengedése ügyében többek közt Bölcs Róberttel is folytatott tárgyalások Kiss Gergely kutatásai szerint arra is utalnak, hogy a magyar Anjou-ág, jelesül András calabriai herceg neve is felmerült a tartomány lehetséges örököseként. Megállapodásuk „*Róbert halála esetén, lényegében kiterjesztette volna a magyar király fiának az uralmát Dauphiné és Provence területére, ami nyilván túlszárnyalta I. Károly korábbi elképzeléseit.*” ⁽²⁴³⁾ A II. Humbert-ről írott rész érdemes lenne önálló tanulmánnyá formálni, közlését ajánlom megfontolásra.

A disszertáció megerősíti azt is, hogy a Drugetek mennyire bizalmas kapcsolatban álltak a dinasztiaiával. A nápolyi francia elitet Magyarországon egyedül képviselő família tagjai, akik jelentéktelen nápolyi pozíciójukhoz képest üstökösszerű karriert futottak be új hazájukban, régen kiváltotta a hazai kutatás érdeklődését, legutóbb Zsoldos Attila szentelt karrierjüknek és tartományuknak egy egész monográfiát. Tudható, hogy a család egyik tagja, Druget Miklós

már 1298 körül Martell Károly gyermekeinek szolgálatában állt, mivel azonban az elpusztult nápolyi királyi könyveket rekonstruáló sorozat, az *I registri della cancelleria angioina ricostruiti da Riccardo Filangieri con la collaborazione degli archivisti Napoletani* kötetei nem értek el a minket érdeklő esztendőkhöz, a család karrierjének Magyarországtól távol eső történéseit jórészt homály fedi. Tovább haladva az újvidéki történész, Dura Hardi által megkezdett Druget-kutatások nyomán (Dura Hardi: Drugeti. Povest o usponu i padu porodice pratilaca Anzujskih kraljeva. Novi Sad, 2012.), ezt a homályt sikerült most Kiss Gergelynek tovább oszlatnia, azáltal, hogy pontosította a Drugetek és Klemencia kapcsolatát. E kapcsolat közelségét jól jelzi, hogy Druget II. János és neje már a Nápolyból Marseille-be vezető rosszemlékű utazáskor Klemencia mellett voltak, négy gyermeküknek pedig a királyné lett a keresztanyja. (120.o.; F-5., F-9.). Vajon a Drugetek Magyarországon szokatlanul gazdag tárgyanyaga, társtalan pecsétjei mennyire kapcsolódhatnak a Klemencia környezetében töltött franciaországi évekhez?

Végül mindenképpen ki kell térni egy olyan személyre, aki ugyan személyesen soha nem találkozott Klemenciával, neve és az özvegy királyné neve mégis évszázadokra összekapcsolódott. Giannino di Guccio 1316-ban, Franciaországban született, de apja még gyermekként Sienába vitte, ott is nőtt fel. Harmincnyolc éves koráig, 1354-ig élte az itáliai városok polgárainak megszokott életét, ekkor azonban Cola di Rienzo, Róma ura megbeszélésre hívta, és megosztotta vele a tudomására jutott titkot: Giannino nem az apjának hitt sienai Guccio fia, és anyja sem az a Marie nevű francia nemes hölgy volt, aki emlékeiben szerepelt. Marie csak a dajkája volt, szülei pedig nem mások, mint X. János és Magyarországi Klemencia. A két gyermeket születésük után kicserélték: a királyi újszülöttet Marie nevelte, Guccio és Marie fia azonban csupán négy napot élt, és mint a dinasztia tagját a Saint-Denis székesegyházban temették el. Kiss Gergely a trónkövetelőként fellépő Giannino történetét elmesélő *Giannino francia király históriája (Istoria di re Giannino Francia)* című, Tommaso Agazzari nevű 15. századi szerzőnek tulajdonított elbeszélést „teljesen kitalált, ám rendkívül olvasmányos és magával ragadó” történetként jellemzi, és a megjegyzés lábjegyzetében még tovább nyomatékosítja, miszerint „a történelmi kutatás tisztázta, hogy a mű az írói fantázia terméke”. (211.o.) Tommaso di Carpegna Falconierinek a hivatkozások közt szereplő, Gianninóról írt monográfiájában azonban épp ellenkezőleg, azt olvashatjuk, hogy „nem mertem volna e vállalkozásba fogni (jobban mondva nem ebben a történelmi rekonstrukciót célzó formában), ha előtte nem győződtem volna meg a személy létezéséről és a fő forrás, az úgynevezett *Istoria del re Giannino értékéről*”. (Carpegna Falconieri 157.o.) Szinte bizonyos, hogy Giannino nem Klemencia fiaként látta meg a napvilágot, nem volt „elcserélt gyermek”, nem

volt a francia uralkodók leszármazottja, de valóban létezett, és a történetét részletesen elbeszélő forrás jórészt valós történésekről tudósított.

A disszertációként benyújtott munka gazdag nemzetközi szakirodalomra és a vizsgált téma jelenleg hozzáférhető legteljesebb forrásanyagának, közte több eddig kevésbé elemzett forrás vizsgálatára épül, amelyek feldolgozásával számos ponton tett hozzá új értelmezést a kérdés eddigi ismeretanyagához. A szövegben érdemi szakmai hibára, vitatható gondolati ívre nem bukkantam. Hibái főként stilárisak, közülük most csupán néhány bántó képzavart említenék meg: „*A Francia Királyság azúrkék ege már a 14. század elején beborult, 1314-ben pedig immár viharfelhők gyülekeztek, amikor sor került X. Lajos feleségének letartóztatására*”^(64.o.) – olvashatjuk, noha az ég Franciaországban sem volt mindig azúrkék, és nem is borult be évekre. Másutt a pápaválasztás késlekedéséről szerepel az a megjegyzés, hogy „*szimbolikus értelemben azzal a kockázattal járt, hogy reménybeli arát szállító gálya léket kap és elsüllyed.*”^(67.o.) A menyasszonyt szállító hajó azonban nem szimbolikusan, hanem valóságosan süllyedt el, így a megjegyzés kissé rosszízűvé vált. „*Klemencia számára a kedvező politikai, mondhatnánk „királycsináló” hangulat I. János halálával hirtelen kedvezőtlené vált.*” – szerepel a 81. oldalon a csecsemő király halálának következményeiről egy hasonlóan félresikerült mondat. Ezeket a nem túl szerencsés fogalmazási elemeket és más, itt nem említett hasonló mondatokat feltétlen érdemes alapos olvasószerveztési munkának alávetni; amennyiben a szerző a kéziratot publikálni szeretné, ezt az ellenőrzést-javítást feltétlen el kell végezni, a szerkesztés azonban tartalmi kérdést alig érint.

Kiss Gergelyt elsősorban egyháztörténészként ismeri a magyar középkorász szakma, és MTMT-fiókja szerint maga is így definiálta tevékenységét. A jelen disszertációval messze túllépte kutatásai saját maga által választott határait, és ez a határátlépés kifejezetten jó döntésnek bizonyult. Régóta folytatott franciaországi kutatásai, a külföldi szakirodalom folyamatos figyelemmel kísérése, kapcsolódása a nemzetközi Anjou-kutatásokhoz olyan kéziratot eredményezett, amely nem csak a vizsgálat középpontjába állított két Anjou-királylány, Klemencia és Beatrix életútját mutatja be, de új ismereteket nyújt többek közt a korszak dinasztikus kapcsolatainak, udvari kultúrájának, diplomáciájának tárgykörében is. Azáltal pedig, hogy a feltárt forrásanyagot mindannyiunk számára hozzáférhetővé tette, ösztönözheti a további kutatásokat is.

A szerző szakmai tudása, a védésre benyújtott disszertáció új tudományos eredményei alapján kérem a bíráló bizottságot, hogy Kiss Gergely számára javasolják az MTA doktori cím odaítélését, amelyet a magam részéről melegen támogatok.

Vác, 2022. november 25.

Csukovits Enikő